

УМОВИ ВСТУПУ ДО ЦЕХУ БАГАТИХ КРАМІВ У XVI – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XVII СТ.

Крамарська корпорація Львова, попри те, що відіграла не останню роль у торговельному та цеховому житті міста, донедавна практично не був об'єктом дослідження¹. Основою формування будь-якої корпорації є принципи її поповнення та механізми прийняття до неї нових членів. Цінним і чи не єдиним джерелом для вивчення процесу вступу до цеху багатих кравців є книга цехових протоколів цієї корпорації, яка збереглася як дві архівні справи і лише у вигляді фоторепродукцій (пошуки оригіналу у відділах рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. Стефаніка та Бібліотеки Оссолінеуму у Вроцлаві не дали позитивних результатів, хоча саме там цю книгу потрібно було б шукати, як впливає із поміток, зроблених К. Бадецьким на початку та в кінці справи)². Тому у цьому дослідженні будемо опиратися саме на цю книгу, яка хронологічно охоплює XVI і першу третину XVII ст. (до 1632 р.).

Як правило, механізм вступу до цеху мав би бути відображений у цеховому статуті, однак такий документ зберігся лише для відновленої (а фактично новоствореної) крамарської корпорації з 1767 р.³ Однак це вже реалії іншого часу та й фактично іншої організації, а нас цікавитиме цех, що існував з середньовічних часів і десь до середини XVII ст., коли увійшов у стадію занепаду. Властиво, спеціального статуту цей цех не мав або, радше, він не дійшов до наших часів. Натомість збереглися “Звичаї цеху кравців, наново укладені за згодою всього братства після пожежі всього міста року Божого 1528 р.”, які, по суті, виконували функцію такого статуту⁴. Деяка інформація про вступ до цеху відображена у цьому документі, а маса інших деталей проступає крізь розпорошені по всій книзі цехові постанови та різноманітні записи протокольного характеру, побіжні нотатки тощо.

З тексту згаданих “Звичаїв” 1528 р. видно, що вступний внесок для кандидата становив 5 зл., а до того ж він був змушений сплатити 8 грошів на свічки до костелу. Цехмистри повинні були ознайомити “нового брата” зі звичаями, яких дотримуються в цеху, а передовсім щоб він мав належні міри довжини та ваги: “львівський лікоть справедливий і залізний та справедливий фунт, і справедливі шалі (*теперів – О.З.*)”⁵. Крім того, при вступі, новому цеховому братові повідомлялося про заборону закликати до себе покупця, “що стоїть перед чужим крамом” (тобто неприпустимість переманювання клієнтів). Також, під загрозою бути оштрафованим, заборонялося позичати із краму комусь чужому, “котрий з цеховими кравцями не тримає цеху”, предмети вимірювання – ліктя, фунта, вагу. Водночас, відомий значно пізніший запис про те, що у 1631 кравці позичали “крамарський гвіхт”⁶ пані Ярошовій Волковській⁷. Однак, можливо, вона належала до цеху (далеко не для всіх років відомі списки членів корпорації).

У 1562 з'явилася вимога дарувати при вступі обладунки (з огляду на те, що на крамарському цеху, як і на ремісничих цехах, лежав обов'язок брати участь в обороні міста). Ці обладунки називалися “упоминками”. Так, того року вступили до цеху (або, як тоді казали, “прийняли братство” або “прийняли цеху”) Аведик Сімонович і Миколай Андреасович. Аведик взяв собі Миколая за товариша (підмайстра) і дав для цеху

“кириш” (кірасу, тобто обладунок, який прикривав груди та плечі). Прийняття нової особи до свого грона було нагодою для того, щоб зібрати разом давніх членів цеху, тому нерідко під час цієї процедури ухвалювали нові правила співжиття та вирішувалися інші важливі питання. Так було і тоді, коли приймали Аведика та Миколая, – цех запровадив правило, що при прийнятті до братства кожен новий брат повинен давати обладунки. Тоді ж установили і виняток – коли б до корпорації вступав той, хто взяв собі за дружину крамарську дочку, то той не повинен давати обладунку (*zbroye*). Але той, хто б не мав цеху по своєму батькові і не взяв би собі за дружину крамарську дочку, то має давати обладунки, щоб могли самому у них зодягнутися під час ворожого нападу. Писар тут же дописав, що ця вимога має рішучо дотримуватися (*Tho ma bicz mocno dzierzano!*) і братія не мала права цього змінювати і робити якісь поблажки чи винятки⁸. Правда, вже через два десятиліття зміни такі відбулися – давали переважно зброю для слуги (“армату на пахолка”)⁹.

Крім того, досить швидко з’явилася практика відтермінування часу на принесення обладунків до цеху. Про це згадується під 1563 р. і уточнюється: якщо протягом часу, відведеного новому братові для того, щоб придбати для цеху обладунок, цього зроблено не буде, то членство у цеху втрачається¹⁰. Час на виконання цього зобов’язання визначався різний. Наприклад, при прийнятті Яна Луковича (5.2.1571) на принесення обладунку відводився річний термін¹¹. Могли орієнтуватися також на церковні свята – як у випадку зі вступом Бартоша-миловара (19.1.1567), коли обумовлено було, що він має принести обладунок до наступних Зелених свят. Що цікаво – Бартош так і не приніс обіцяного, а замість цього дав грошовий еквівалент – 6 злотих¹². Так само, коли “приймав циху” Каспер Задикович (11.4.1570), то на вимогу дати обладунок він відмовився і замість цього пообіцяв на оборонні потреби цеху пожертвувати 4 зл.¹³

60–70-і рр. XVI ст. були часом своєрідного експериментування із подарунками на оборону цеху. З одного боку, спостерігалось бажання замінити дарування обладунків пожертвуванням коштів, з іншого – почали все більше дарувати не лише обладунки, але й зброю. Так, при вступі до цеху давали тоді комплект панцира із шишаком (шоломом із звуженою трубкою з невеликою кулькою-шишкою на вістрі), могли давати самі лиш шишаки (один або кілька), гаківницю, рушницю, порохівниці до рушниць (від одного крамаря вимагалось аж 15 таких порохівниць вартістю 3 зл.), фаску пороху, “яка важила понад камінь” (фаска становила чотири гарнці, а отже 15,46 л), меч, арбалет (кушу) тощо¹⁴. Інколи обіцялося одне, давалось інше – наприклад, Сава Грек мав дати панцир із шишаком, а дав лиш панцир, Лесько Малецький (хоч формально від нього цього не вимагалось, про що йтиметься нижче) пообіцяв дати добру гаківницю, а замість цього дав дві рушниці¹⁵. Тому, зі всього видно, що цех не був надто прискіпливим до буквального виконання взятих на себе зобов’язань. Зрештою, з другої половини 80-х рр. XVI ст. грошові суми поступово остаточно витісняють дарування обладунків та зброї.

Щодо вступного внеску, то досить довго, протягом кількох десятиліть трималася сума, яка, як уже згадувалося, була визначена у розмірі 5 зл. і 8 грошів (правда, не дуже зрозуміло чому – в 70-х рр. XVI ст. “половина вступного” вираховувалася як 2 зл. 23 гроші¹⁶, адже це було половиною від 5 зл. 16 грошів). Врешті, сума вступного була підвищена у 1584 р. до 8 злотих (а пільгова половина – 4 зл.) – це рішення було прийнято одностайним голосуванням з огляду на “важкі часи”, коли місто потребувало частого спорядження збройних людей і це неминуче тягнуло за собою додаткові витрати¹⁷. Підняття плати за вступ не розглядалось як тимчасове, а проголошувалося, що “це має

тривати на вічні часи”. Правда, вже у 1600 р. відбулося чергове підвищення – вступне цехове і пожертва “на армату” були об’єднані в суму 20 зл., а “півцеху” – становило, відповідно, 10 зл.¹⁸ А ще через певний час – у 1628 р. – цех ухвалив, що повна сума вступного – 40 зл., а половина, відповідно, – 20¹⁹. Таке періодичне і стрімке підвищення розміру внесків з кінця XVI і на початку XVII ст. виразно контрастує зі стабільністю попередніх років і, ймовірно, пояснюється загальним зростанням цін. Також слід зазначити, що гроші за вступ міг брати як старший, так і молодший цехмистри, залежно від ситуації. Це видно із записів 1607 р., коли у зв’язку зі смертю старшого цехмистра Станіслава Вільчка, молодший – Ян Ларвик на маргінесі протоколів зазначав, де брав гроші за вступ власне він, а де – покійний старший цехмистр²⁰.

Оскільки зайшла мова про зменшені внески (“півцеху”), то тут важливо пояснити, що робило вступ до цеху пільговим. Передусім, це факт належності до крамарської сім’ї. На це проливає світло одна з ранніх суперечок, суть якої була викладена ще у “Звичаях” 1528 р. і стосувалася вона “крамарських синів”. Почалася ця суперечка з різного розуміння вірменами та рештою членів цеху правила про сплату вступного дітьми цехових братів. Вірмени стверджували, що син цехового крамаря, який залишається в корпорації по смерті батька, не повинен давати до цеху вступного внеску, а цехмистри з рештою братії “доводили книгами”²¹, в яких був чіткий запис, що таки треба платити вступне, і запис цей був учинений у домі райці Яна Фрайборка, і відтоді вже минуло десятиліття. Вірмени ж заперечували і заявляли, що нічого подібного не знають. Тоді цехмистри скликали повний цех, який зібрали в домі Мартина Вассерброта. Прийшли тоді старші брати, які входили до міської ради, а також інші вірмени та українці. Старші брати засвідчили, що згаданий запис справді було здійснено у домі Яна Фрайборка і був присутнім тут один брат, який тоді робив цей запис²². У підсумку, всі брати підтвердили цей запис, за яким “син по смерті батька, вступаючи до цеху, повинен платити половину вступного” і постановили, що хто би цей запис не визнавав, “повинен дати без милосердя камінь воску”²³.

Очевидно, саме на цю “давню постанову” покликалися при вступі до цеху Юрка Спонера (16.1.1570), який дав половину вступного як син цехового брата (*dal wedlug obycaju dawnego yako syn bratha czechowego pulczechu fl. 2,23*)²⁴. Але при цьому писар зазначив, що Спонер вирішив “з доброї волі” подарувати панцир. Як можна з цієї фрази здогадуватися він не був змушений, але все-таки чомусь захотів. Правда, пізніше сини крамарів переважно таки давали до цеху обладунки чи зброю. А от нові цехові брати, що “вженювалися” до цеху, таки були звільнені від примусу дарування упоминків, але зате мусили платити повний вступний внесок²⁵. Так, Юрко Постригач (1566) чи Лесько Малецький (1571), вступаючи до цеху, були “вільні від обладунку”, за те, що “взяли крамарських дівчат”²⁶. Правда, Малецький все ж “із вдячності” дав дві рушниці. Наскільки ці пожертви дійсно робилися *ex bona voluntate*, тяжко сказати, але, скоріш за все, це були “добровільно-примусові” вчинки²⁷.

Повертаючись до проблеми крамарських синів, варто зазначити: ця пільга теж мала певні нюанси і по-різному розумілася сучасниками. Так, у 1576 спалахнула суперечка (*prza*) між лавником Ганусом Шольцем і всією братією. Шольц стверджував, що його син Ян як крамарський син не повинен давати повного вступного, а лише половину (*pulczechu*) і посилався на все ту ж “давню ухвалу” (очевидно, з 1528 р.). Але цех, добре порадившись, постановив відтоді і на вічні часи, що коли син приймає цех ще за життя батька і просто йде “на свій хліб”, то не повинен мати жодної пільги і має заплатити повну суму вступного (все ті ж – 5 зл. 8 гр.). А половина (“півцеху”) має

даватися тільки тоді, коли син вступає до корпорації вже по смерті батька, а “якби хтось тому рішенню противився, то має дати камінь воску”²⁸. Також пільгова половина сплачувалася тоді, коли місце в цеху переходило до нового члена цеху після смерті його брата, адже це була просто заміна крамаря на тому ж торговому місті (як і у випадку зі смертю батька)²⁹.

При вступі до цеху могли висуватися найрізноманітніші вимоги, про що також спеціально вписувалося у протоколи цеху. Отже, розглянемо кілька таких прикладів. Так, коли до грона крамарів вступав Юрек Постригач (10.9.1566), то він зобов’язувався під загрозою втрати “цеху” не тримати постригальні і не виконувати жодного ремесла (має право робити це тільки до Великодня). За нього поручався інший крамар Станіслав Органіст (також під загрозою втрати і свого “цеху”) Юрек присягнув, що все так і буде і він не завдасть жодних клопотів³⁰. Загалом це був час, коли до крамарського цеху вступило кілька осіб, що перед тим мали ще інший фах – зрештою, сам поручитель за Постригача (у цьому випадку, як і в багатьох інших, професія слугувала йому одночасно і прізвиськом), був за фахом органістом і невідомо, чи він облишив свою музичну діяльність (крім постригача та органіста тоді до цеху вписалися ще кравець та миловар).

Схожим чином прийняли 2 вересня 1613 р. Станіслава Вільчка-молодшого, який обіцяв при цьому “бути досконалим крамарем” і не займатися “кройовництвом” (не краяти сукно) і взагалі від нього відмовитися, але після львівського ярмарку 1614 р. (а до того часу ще можна виконувати старе ремесло). Але у його випадку були ще деякі особливості прийняття до цеху – спочатку він дав до скриньки лише “півцеху” (10 зл.) як крамарський син, але оскільки від смерті батька минуло 6 років, а він не платив ніякої “підтримки” (пожертв) для цеху, то було вирішено, що він таки має дати повну вартість вступного (20 зл.)³¹. Коли вступав до цеху Стецько Сімкович (30.8.1584), то, хоча й сплатив “півцеху” як крамарський син, чий батько уже помер, однак мусив сплатити борг аж за 17 чиншів (за 1580–1584 рр.) – ці чинші “висіли” боргом на його крамі. Натомість цех дозволив йому не дарувати зброї, оскільки він уже раніше був крамарем³².

Питання сплати податків було актуальним і при вступі до цеху інших крамарів. Так, Шимон Кеворович (12.7.1617) зобов’язувався сплачувати всілякі податки і ретенти з краму і виконувати усякий послух, не посилаючись на свого діничного пана (тобто, до особи, яка здавала йому крам в оренду, адже він вступив у цех з метою вести торгівлю з чужого краму, не маючи власного). Крім того, Шимон уже був раніше крамарем, але вийшов чомусь із цеху і зараз вступав повторно. Однак через те, що протягом усього цього часу не сплачував нічого на підтримку цеху, був змушений дати повний вступний внесок³³. На орендований крам прийняли і Франца Стропа (2.1.1614), висунувши такі вимоги: цехове право має слугувати йому лише доти, доки він матиме багатий крам, і Строп не має права поширювати це право на продаж у домашніх крамницях (склепах). Крім того, якби збиралася якась “складка”, то вимагалось, щоб він також брав у ній участь (чи то з чиншу, чи то з власних коштів), без жодних зволікань і перешкод і не посилаючись на свого наймодавця (*locatora*) або дідича краму³⁴.

Ще одним специфічним актом прийняття до цеху з дещо незвичними вимогами був вступ Симона Мурадовича. Йому було висунуто такі умови: отримане місце в цеху має служити тільки йому і нікому іншому (ні його матері, ні його братам), а по його смерті нікому з його приятелів або його матері чи іншим особам перейти не має. Також було наголошено, що жодної спілки з братом чи іншим родичем у крамі не повинен

мати і якби виявляв якийсь непослух, то має сплати упродовж трьох днів штраф – у розмірі трьох безмінів воску³⁵.

Цікавим є запис про вступ до цеху відомого міського писаря Войцеха Зимницького³⁶ (24.9.1619), якого прийняли “на крам” українця Романа Красовського. З огляду на свою професійну діяльність, Зимницький погодився на такі умови: ніколи не брати від цеху нагороди за свою працю – від підготовки декретів, виписок з процесів, виданих у канцелярії, витягів “муніментів” з раецьких книг і т.д., які б робилися для потреби крамарського цеху, а за це його звільнили від сплати вступного внеску³⁷. Водночас, напевно, були й винятки з такої безоплатної діяльності писаря, бо у 1630 р. крамарі дали йому за декрет 1 зл. 2 гроші³⁸.

Загальним було правило, що особа, яка вступає у котрийсь цех, повинна була бути повнолітньою та мати міське громадянство (яке, зрештою, теж надавалося після досягнення повноліття, тобто 21 року)³⁹. Однак у цехових протоколах збереглося кілька записів про вступ до цеху неповнолітніх, і писарі подекуди досить розлого описують ці випадки. Найяскравішим у цьому контексті є прийняття Криштофа Захаріашевича (21.7.1623), сина покійного Захарія Івашковича і Єлизавети Глушковичівни, львівських міщан. Його протегували Якуб і Григорій Івашковичі. Криштоф мав 19 років і не мав міського громадянства (*mi iest cecha pozwolona nad lata iego bez przyięcia mieszckiego prawa od panów radzies*).

Писар виклав причини, чому для цього неповнолітнього було зроблено виняток: його батько Захарія Івашкович разом з рідним братом Юрком – “люди в тому місті великі і гідні”, але Захарія став жертвою якогось жорстокого убивства і залишив по собі п’ятеро неповнолітніх сиріт з бідною матір’ю. Вдова протягом кільканадцяти років провадила щодо вбивства чоловіка процес при королівському дворі і врешті зубожіла, а тепер перед неповнолітнім Криштофом постала нагальна потреба забезпечити старість матері та прожиття сестрам. Тому крамарі “з жалю та християнської любові” дозволили йому вступити до цеху. Крім того, цех врахував ще й інший момент – стрий (дядько по батькові) Криштофа – Якуб Івашкович упродовж багатьох років їздив до королівського двору, щоб вирішувати справи цеху, “працював, служив і досі служить всілякою порадою і поміччю”⁴⁰.

Цех із вдячності пристав на його прохання прийняти до свого грона осиротілого племінника, але висунув такі умови його вступу, які варто навести повністю: Криштоф повинен вибрати “вікно”, за яким засяде, щоб вести з нього торгівлю; також він зобов’язується з нього сплачувати ретенти, які по собі залишають дідиці чи орендарі, а тому не повинен сідати за вікном, яке вже орендується кимось іншим або зайняте за контрактом; місце в цеху повинне належати лише самому Криштофові і нікому іншому – ані його матері (яка матиме право лише наглядати за товарами), ані його сестрам; якщо б Криштоф помер безшлюбним, то його місце в цеху також нікому не повинне переходити (ні матері, ні сестрам), а повинне відійти від “вікна та цеху” (*ale zaraz od okna y cechy odpadać ma*); якщо б він одружився, то після його смерті це місце в цеху може перейти тільки до його дружини; Криштоф має дати до братства 20 злотих вступного внеску; зобов’язаний на заклик цехмістрів особисто з’являтися до цеху і виконувати все, що йому цехмістри накажуть; повинен нести всілякі міські тягарі і сплачувати “складки” за будь-якою ухвалою як з ґрунту, так із обійстя на рівні з іншими крамарями; якщо би цех мав якусь потребу, то, з огляду на неповноліття Криштофа, допомагати цехові замість нього повинні його мати та дядьки (стриї); коли доросте до повноліття, повинен одружитися, щоб не жити в розпусті, під загрозою кари,

передбаченої в цехових книгах. Ці всі умови (“кондиції”) були прочитані при ньому вголос у присутності членів цеху, його дядьків Івашковичів та його матері, й останні зі всім погодилися, а Криштоф вибрав собі Бабичівський крам⁴¹.

Очевидно, неповнолітнім був також Івашко Торосович (10.9.1631), названий при вступі до цеху *młodzieńcem* – цей термін в цеховій лексиці, як правило, означав учнів, але у випадку крамарського цеху, де інститут учнівства не був так розвинений, як у ремісничих цехах, йшлося, очевидно, просто про неповнолітнього. Його рекомендували Торос Торосович і Миколай Голубович, а за виконання ним цехових обов’язків ручалися теж обидва вищезгадані рекомендатори, які фактично у разі порушення ним обіцянок мали самі виконувати за нього обов’язки і повинності. Була також висунута ще одна умова: якби Івашко помер неодруженим, то його місце в цеху не повинне переходити нікому, навіть його матері, а вікно, в якому він продає, повинно бути закритим⁴².

Більш скромний був запис про прийняття до цеху *młodzieńca* Якуба Костьовича (31.12.1582), за якого до м’ясопусту 1584 (коли, як можна здогадуватися, настане повноліття), поручався Габріель Аведик. Деяко незвичним було формулювання у записі про Лазаря, сина Шимона Костьовича (16.2.1634): з одного боку, писар зазначив, що він вступив до цеху *młodzieńcem*, а з іншого – мав показати до найближчої суботи свідоцтво про прийняття міського громадянства, а отже мав би теоретично бути повнолітнім (якщо, звичайно, і громадянство йому не було так само надане “авансом”). Від Лазаря вимагалось виконувати всі цехові тягарі, повинності і послуги, і поводитися за прикладом інших членів цеху, а інакше йому погрожували карами. Чомусь спеціально обумовлювалася самозрозуміла і банальна вимога: діяльність Якуба на майбутнє не повинна провадитися на шкоду цеховим правам і привілеям (*cum ea praecustoditione et cautione, non derogando quidquam iuribus et privilegiis contubernalibus in posterum*). За дотримання цих пунктів ручалися вищезгаданий лавник, крамар і писар В. Зимницький (який, власне, і вів тогочасні вписи у цехових протоколах крамарів), вірменський старший Криштоф Захаріашович та міщанин Торос Зашкович⁴³.

Членство в крамарському цеху також передбачало вимогу бути одруженим. Це, зрештою, була загальноміська політика – умова бути одруженим ставилася загалом перед тими, хто хотів бути повноправним міським громадянином⁴⁴. Відсутність дружини у зрілому віці сприймалася негативно і в середньовіччі неодружені чоловіки сплачували додатковий податок – “бикове”⁴⁵. Зрештою, оподаткування нежонатих спостерігалось і в значно пізніші часи (1672 р.)⁴⁶. У крамарській корпорації вимога бути одруженим чітко сформульована у лютому 1581 р., коли цех ухвалив рішення, що хто би з молодих (*młodzienczy*) був неодруженим, той має до року одружитися, а якщо цього не зроблять, то будуть позбавлені членства в цеху. Це рішення було прийняте, маючи на оці цілком конкретних нежонатих, яких у цеху назбиралося чимало, і писар наводить їхні імена: італієць (Ян) Баптіста, якийсь Чешковський, Сенько (Бабич), Каспер Яськович і Голуб Попович⁴⁷. І ця погроза не була безпідставною – наступного року Сенько Бабич поновно вступає до цеху (13.5.1583) і сплачує 2 зл. і 15 грошів⁴⁸, а отже, таки його було вигнано з корпорації за порушення цього правила.

Історія з одруженням Баптісти ще більш промовиста: він ще раніше втратив членство в цеху – ще у травні 1582 р., як пояснює писар – “бо не оженився у цьому році”, але італієць вирішив виправдатися і переконливо довів, що не міг одружитися, бо не був більшість відведеного часу в межах Польського Королівства. Цех взяв до уваги достатні причини і дав ще один шанс – одружитися до св. Михайла 1582 р., але попередив, що якщо й цим разом не заведе сім’ю, то не буде мати спільного з ними

цеху, і не матиме права відкривати вікна для продажу товарів. Але й той час минув, а Баптіста не одружився, і браття таки закрили йому крам. Тоді Баптіста подався під захист львівського архієпископа (очевидно, Яна Димітра Соліковського) і вже на його прохання крамарі знову прийняли Баптісту до свого грона, але далі з умовою одружитися – до м'ясопусту 1584 р. Але невдовзі чомусь у крамарських протоколах записано, що Баптіста знову вступає до цеху – цим разом 19 липня 1584 р. (а отже, явно після м'ясопусту), заплативши грошовий внесок і подарувавши італійський шолом і два італійських шефеліни (ймовірно, тут ідеться про списи, хоча цим терміном називали також і різновид щитів, що мали на собі покриття з баранячої шкіри⁴⁹), про що писар відзначив, що брати були з цього задоволені (*contenczi*). Натомість вимоги про одруження, звичайно ж, він не виконав, і крамарі вкотре поставили перед ним вимогу одружитися протягом року від моменту чергового поновлення в цеху⁵⁰.

Під 1584 р. в протоколах записано, що повторно вступив до крамарської корпорації Якуб Костович, сплативши “півцеху бикового” (2 зл. 15 грошів, сума – як у Сенька Бабича)⁵¹. Коли у 1611 р. приймали до цеху Симона Муратовича, то одруження було однією з вимог – інакше від нього вимагалася щорічна сплата “бикового” по 2 зл., аж доки не створить сім'ю. Так і сталося – принаймні ближчих три роки вимога не була виконана, адже у записах з 1614 р. згадується, що він сплачує зазначену суму “бикового” через те, що довго не жениться⁵². Дивно виглядає те, що, попри підняття вступних внесків, розмір “бикового” на початку XVII ст. був дещо нижчим, ніж у XVI ст.

На завершення опису вступу в крамарський цех варто згадати, що ця процедура відбувалася переважно у домі котрогось із цехмистрів (як старшого, так і молодшого), але це могло також бути і в домі простого члена крамарського цеху. Новоприйнятому братові бажали Божого благословення, а він зі свого боку організовував бенкет. Про страви, які споживали з нагоди вступу, не збереглося відповідних детальних описів, лише під 1628 р. занотовано, що на такому бенкеті їли рибу⁵³. Також достеменно відомо, що пили вино, – наприклад, при прийнятті до грона крамарів колишнього ножівника Симона Гуги (3.1.1623) було випито дев'ять кварт вина (майже вісім з половиною літрів)⁵⁴. З реєстрів витрат впливало би, що витрати на вино, як і на згадану вже рибу, йшли з цехових коштів (принаймні, частково, тому невідомо, якою мірою докладався до цього сам новоприйнятий крамар)⁵⁵. Окрім того, можна припустити, що була якась норма випитого вина, оскільки під 1620 р. при вступі до цеху якогось пана Войцеха було записано, що “братія випила вина на 1 гарнець більше (ніж треба)”⁵⁶. Крім того, варто зазначити, що були випадки колективних вступів до крамарського цеху, – наприклад, 6 березня 1626 р. було прийнято вісім осіб⁵⁷, що, можливо, пояснювалося смертями внаслідок пошесті, що тривала з попереднього (1625) року⁵⁸.

Загалом вступ до цеху багатих крамів не був складною процедурою, адже, на відміну від ремісничих професій, у яких становлення повноцінного майстра було тривалим і складнішим, у крамарів багатьох звичних цехових елементів просто не було. Протоколи та інші джерела нічого не говорять про учнівство, навчання, випробування, майстерштуку, визволини і т.д. Для вступу до крамарської корпорації вистачало мати достатні кошти для купівлі чи оренди краму та сплати вступних внесків, які, порівняно з тими ж ремісничими цехами, у XVI і на початку XVII ст. були досить високими.

⁴ Обговорення наявної літератури з історії львівської торгівлі та торговельних корпорацій доцільно подати в інших дослідженнях, присвячених ширшому колу питань. Тут же обмежимося

наведенням кількох відносно недавніх публікацій, які мають безпосередню дотичність до тематики статті. Отже, М. Капраль опублікував привілеї та статuti купецьких корпорацій Львова (купців, суконників, тандетників, шинкарів та торб'ярів): Економічні привілеї міста Львова XV – XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій / упор. М. Капраль. – Львів, 2007 (=Monumenta Leopoldina (Львівські історичні пам'ятки. – Т. 4)). – С. 496-550. Крім того, вийшло дві статі: *Заяць О.* Старі та нові “білі плями” в історії крамарських корпорацій у Львові (друга половина XIV – перша третина XVII століть) // Записки НТШ. – Львів, 2012. – Т. ССLXIV. – С.138 -170; *його ж.* Оборона прав крамарських корпорацій Львова перед позацеховою конкуренцією в XVI ст. // Scientia nihil est quam veritatis imago. Studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesięciolecie urodzin. – Lublin, 2014. – S. 354-364.

² Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАЛ). – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002-1003.

³ Економічні привілеї... – С. 508-526 (№117).

⁴ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002. – С. 15-19.

⁵ Там само. – С. 15. Лікоть становив 73,2 см, фунт важив 405 г (Економічні привілеї... С. 757).

⁶ Ёвіхт (з німецької *Gewicht*) – тягарець з ваги, який, як правило, дорівнював 1 фунту.

⁷ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1003. – С. 265.

⁸ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002. – С. 30-31.

⁹ Там само. – С. 50.

¹⁰ Там само. – С. 28.

¹¹ Там само. – С. 34.

¹² Там само. – С. 33-34.

¹³ Там само. – С. 34.

¹⁴ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002. – С. 35-40, 44, 46.

¹⁵ Там само. – С. 35.

¹⁶ Там само. – С. 34-35.

¹⁷ Там само. – С. 50-51.

¹⁸ Там само. – С. 58.

¹⁹ Там само. – Спр. 1003. – С. 238.

²⁰ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002. – С. 63.

²¹ Це опосередковано вказує на те, що існували якісь крамарські книги, крім тих, які згоріли під час пожежі 1527 р. (про знищення документів говориться у вступі до “Звичаїв” 1528 р., які, по суті, були відновленням та систематизацією давніх цехових норм).

²² На жаль, ім'я не вказане, інакше можна було б принагідно довідатися про те, хто був цеховим писарем.

²³ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002. – С. 16-17.

²⁴ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002. – С. 33-34.

²⁵ Хоча з часом, як видається, пільгове “півцеху” було поширено і на цю категорію “братів”, бо вже у 1611 р. Миколай Злоторенка (Золоторука, Добрянський), “вженуючись” до крамарського цеху, заплатив лише половину вступного. Водночас, можливо тут мало значення те, що він брав за дружину не крамарську доньку, а крамарську вдову по покійному Сенькові Луцьком (ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002. – С. 82).

²⁶ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002. – С. 33, 35.

²⁷ Інколи траплялися досить незвичні записи – наприклад, при вступі до цеху Андрія Іляшевича (1.1.1582) на нього було покладено зобов'язання дати гаківницю, але чомусь було спеціально зазначено, що йому за неї мають дякувати брати. І це при тому, що він не був ані крамарським сином, ані зятем, а отже таки мусив давати зброю (ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002. – С. 45).

- ²⁸ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002. – С. 38-39.
- ²⁹ Так, Івашко Торосович приймав цех (6.5.1612) по смерті брата і тому заплатив “півцеху” (ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002. – С. 92).
- ³⁰ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002. – С. 33.
- ³¹ Там само. – С. 102.
- ³² ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002. – С. 51.
- ³³ Там само. – С. 134.
- ³⁴ Там само. – С. 104. Схожі вимоги були і у вірменина Криштофа Пйотрович (Там само. – С. 114)
- ³⁵ Там само. – С. 80-81. Щодо часто вживаного у цеховому лексиконі терміну “безмін” (або ж презмін), то це слово, ймовірно, тюркського чи арабського походження, яке використовувалося для позначення зважувального приладу, який не мав, на відміну від звичайних терезів, шальок (тобто мисочок, куди вкладалися товари), а замість них – гак, що мав противагу у вигляді тягарця (*Kunikowski S. Z dziejów miar w Polsce: katalog miar ze zbiorów Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, s. 97; Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych: Odapelatywne nazwy osobowe. Kraków, 2000. – S. 8; Lepkowski T. Słownik historii Polski. Warszawa, 1973. – S. 731-732*). За іншими версіями це також могла бути пружинна вага (див. *Słownik Staropolski / oprac. A. Krasnowolski, W. Niedźwiedzki. – Warszawa, [ca. 1920]. – S. 445*). Також терміном “безмін” позначалася певна міра ваги, поширена по всій Центральній і Східній Європі (нім. *besemer, besmer*; чеськ. *přezmen*, дан. *bismer*) і часто вживана у цеховій лексичі. Однак достеменно не відомо, скільки саме становила ця міра, скоріш за все, варіювалася залежно від регіону і часу. Наприклад, у московських джерелах було прийнято визначати її на два з половиною фунти, хоча траплялися і окреслення у 7 фунтів (див. *Срезневский И. Материалы для сравнительного и объяснительного словаря и грамматики по письменным памятникам. – СПб, 1893. – Т. I. – С. 60; Материалы къ исторси Московскаго государства в XVI и XVII столетиях / изд. Ф. Вержбовский. – Вып. V. Московскія посольства въ Польше. Ч. I. Варшава, 1903. – С. 56*). Лише у двох словниках вдається знайти відносно чітке окреслення “безміну” – у словнику Пшемислава Турека – як “назва певної ваги, близько 10 кілограмів” (на матеріалах XV ст., див. *Turek P. Słownik zapożyczeń pochodzenia arabskiego w polszczyźnie. Kraków, 2001. S. 151*) та у Метрологічно-нумізматичному словнику М. Капраля – як “міра ваги, що застосовувалася передусім для воску і складала 3,3 кг” (Економічні привілеї... – С. 756). Як видно, різниця між цими дефініціями досить значна. Зрештою, дослідник історії будівельного цеху Львова Михайло Ковальчук констатував, що безмін воску був “мірою точно не визначено” (*Kowalczyk M. Cech budowniczy we Lwowie za czasów polskich (do roku 1772). – Lwów, 1927. – S. 58*). Очевидно, найкраще орієнтуватися на визначення М. Капраля, як найновіше та оперте на львівському матеріалі.
- ³⁶ Детальніше про нього див.: *Петришак Б. “Лицар пера і каламаря” – писар міста Львова Войцех Зимницький (1583 – 1639 рр.). – Львів, 2011.*
- ³⁷ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1003. – С. 161.
- ³⁸ Там само. – С. 257.
- ³⁹ *Заяць О. Громадяни Львова XIV – XVIII ст.: правовий статус, склад, походження. – Київ; Львів, 2012. – С. 93-94.*
- ⁴⁰ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1003. – С. 202.
- ⁴¹ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1003. – С. 202-203.
- ⁴² Там само. – С. 266.
- ⁴³ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1003. – С. 74.
- ⁴⁴ *Заяць О. Громадяни Львова XIV – XVIII ст.: правовий статус, склад, походження. – Київ; Львів, 2012. – С. 108-109.*

⁴⁵ *Zimorowicz B.* Historia miasta Lwowa, królestw Galicyi i Lodomeryi stolicy; z opisaniem dokładnem okolic i potrónego oblężenia [...], pracą M. Piwockiego [...] na język polski przełożona. – Lwów, 1835. – S. 125-126. Податок “бикове” мав і інше значення – наприклад, в інших творах того ж Б. Зиморовича, а також Я. Гавінського та Ш. Шимоновича йшлося про податок, що платився чоловіком від зваблення дівчини і, як наслідок, народження нею позашлюбної дитини (щось на зразок “почеревних грошей”, тільки останні стягувалися радше з матерів). І, власне, з цього, напевно, походить інше значення “бикового” як податок нежонатих, адже вважалося, що самотні чоловіки, природно, більше схильні до розпусти.

⁴⁶ *Зубрицький Д.* Хроніка міста Львова... – С. 380.

⁴⁷ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002. – С. 47.

⁴⁸ Там само. – С. 48.

⁴⁹ *Kołaczkowski J.* Wiadomości tyżące się przemysłu i sztuki w dawnej Polsce. – S. 471.

⁵⁰ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1002. – С. 49, 51.

⁵¹ Там само. – С. 50.

⁵² Там само. – С. 80-81, 112.

⁵³ ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 1003. – С. 239.

⁵⁴ Там само. – С. 191.

⁵⁵ Там само. – С. 183.

⁵⁶ Там само. – С. 171.

⁵⁷ Там само. – С. 216.

⁵⁸ За версією Д. Зубрицького, у Львові тоді загинуло близько трьох тисяч осіб (*Зубрицький Д.* Хроніка міста Львова. – Львів, 2002. – С. 238). Прямо про смертність у цехових протоколах не вказується, але дехто з нової братії “вженювався до вдови”, тому це опосередковано може свідчити на користь такого припущення.

Орест Заяць.

Умови вступу до цеху багатих крамів у Львові у XVI – першій третині XVII ст.

У статті висвітлено вимоги, які ставилися перед особами, що вступали до цеху багатих крамів, зокрема повноліття і одруження, сплата вступного внеску (його розміри та постійне підвищення), дарування зброї та обладунків, а також різного роду специфічні додаткові умови (облишити попередню професію, якщо вона була ремісничою, не передавати краму родичам і т.ін.). Пояснено особливості пільгового вступу до цеху. Висвітлено деякі елементи процедури прийому нових членів цеху (місце, бенкет, колективні вступи і под.).

Orest Zayats.

Conditions for entry into the Guild of “Rich Stalls” in Lviv in the XVIth to the first third of 17th century.

This article deals with the requirements for joining the Guild of Rich Stalls: to be of full age and be married, to pay an entry fee (describing its amount and permanent increase), to give arms or armour and many different specific additional requirements (to leave the previous occupation if it was an artisan one, not to transfer stalls to relatives etc). The article explains specific features of preferential entry into the guild. It describes some elements of the procedure of accepting new members (the place, the guild feast, group joining the corporation etc.).